

Τόνια Καφετζάκη
Πρότυπο Γυμνάσιο Ευαγγελικής Σχολής Σμύρνης

*Διδάσκοντας Ιστορία μέσω ιστοριών.
Μία πρόταση διδασκαλίας του προσφυγικού ζητήματος
στη Γ' Γυμνασίου μέσα από προφορικές μαρτυρίες*

Δομή μαθήματος

- Σύντομη παρουσίαση ιστορικού πλαισίου ιστορικών όρων
- Οι μαρτυρίες, η κριτική τους ανάγνωση, η αξιοποίησή τους ως ιστορικών πηγών
- Συμπεράσματα ή ανάδειξη των πτυχών του ζητήματος μέσα από τις μαρτυρίες

Οι ιστορίες και οι πρωταγωνιστές τους ή οι μαρτυρίες και οι πληροφορητές

- Ποιος αφηγείται;
- Πότε αφηγείται;
- Από ποια οπτική αφηγείται;
- Η διυποκειμενικότητα της μαρτυρίας
- Τόπος προέλευσης
- Χρόνος και συνθήκες αναχώρησης
- Φύλο
- Οικογενειακή κατάσταση
- Κοινωνική ταυτότητα

Ιστορικό πλαίσιο - χρονολόγιο

- ✓ **1922:** ήττα Ελλήνων στον μικρασιατικό πόλεμο. Διωγμός Ελλήνων από δυτικά μικρασιατικά παράλια, Ανατολική Θράκη, Πόντο.
- ✓ **1923:** Υπογραφή Σύμβασης Ανταλλαγής
- ✓ **1922 – 1925:** 1.500.000 περίπου πρόσφυγες έφθασαν στην Ελλάδα.

Η έξοδος στον χάρτη

Η εγκατάσταση με αριθμούς (1928)

ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑ	ΑΡΙΘΜΟΣ	ΠΟΣΟΣΤΟ
Μακεδονία	638253	52.2%
Στερεά Ελλάδα	306193	25.1%
Δυτ. Θράκη	107607	8.8%
Νησιά Ανατ. Αιγαίου	56613	4.6%
Θεσσαλία	34659	2.8%
Κρήτη	33900	2.8%
Πελοπόννησος	28362	2.3%
Ήπειρος	8179	0.7%
Κυκλάδες	4782	0.4%
Ιόνια νησιά	3301	0.3%
ΣΥΝΟΛΟ	1221849	100%

Η θέση ενός προβλήματος

Τι μπορεί να σημαίνει αυτή η κατάσταση γι' αυτούς που ήρθαν (Πόντιοι, Θρακιώτες, Μικρασιάτες) και γι' αυτούς που τους δέχτηκαν (κράτος και γηγενείς)

Πρόσφυγες

θύματα πολέμου
καταπονημένοι από τις συνθήκες
μετακίνησης
ίσως άρρωστοι
χωρίς κινητά αγαθά
σοκαρισμένοι, τραυματισμένοι ψυχικά
με διαλυμένη προσωπική και συλλογική
ταυτότητα

Τι μπορεί να χρειάζονται;

άμεση περίθαλψη
τροφή
στέγαση προσωρινή
ιατροφαρμακευτική φροντίδα
καλή συμπεριφορά

στέγαση μόνιμη
επαγγελματική αποκατάσταση

Γηγενείς

συγκινημένοι από το δράμα των προσφύγων
ως συνανθρώπων και ομοεθνών

ΟΜΩΣ

ταλαιπωρημένοι από δεκαετή πόλεμο
φτωχοί
με τους δικούς τους νεκρούς-στρατιώτες
Μικρασίας
σοκαρισμένοι από την άφιξη των προσφύγων
(επιπτώσεις στη δημόσια υγιεινή, αλλαγή
στον δημόσιο χώρο, ...)
αβέβαιοι για το μέλλον (απόκτηση
συνδικαιούχων των κοινωνικών αγαθών)

Πώς αναμένετε να νιώθουν και φερθούν;

με συμπόνια, φόβο, καχυποψία,
ανταγωνισμό, εχθρότητα

Η Ελλάδα της εποχής

- αδύναμη οικονομικά
- εξαντλημένη από τη δεκαετή πολεμική προσπάθεια
- πολιτικά διχασμένη
- με έντονη κοινωνική διαφοροποίηση
- έχοντας οριστικά χάσει το συνεκτικό ιδεολόγημα της Μεγάλης Ιδέας

Ιστορικοί όροι – ιστορικά ζητήματα

Προσφυγικό ζήτημα: η στέγαση και η επαγγελματική αποκατάσταση των προσφύγων

Ε.Α.Π. (Επιτροπή Αποκατάστασης Προσφύγων)

Προσφυγική αποκατάσταση: αγροτική
αστική

Ενσωμάτωση των προσφύγων στην ελληνική κοινωνία

- Αποκατάσταση σήμαινε και ενσωμάτωση;
- Σχέσεις γηγενών και προσφύγων: «ΕΜΕΙΣ» και οι «ΑΛΛΟΙ»
- Ομογενοποίηση ελληνικής κοινωνίας σε εκκρεμότητα

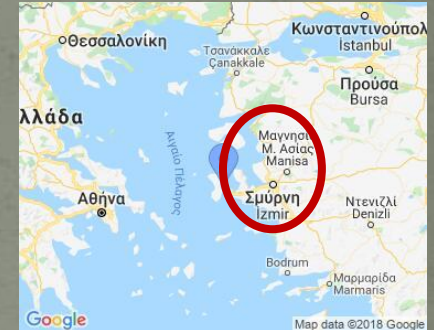
ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Διαβάζοντας τις μαρτυρίες θα αποδελτιώσουμε στοιχεία για τα παρακάτω ζητήματα:

- Χρόνος και συνθήκες αναχώρησης
- Το ταξίδι προς την Ελλάδα
- Η άφιξη –(καραντίνα)- περίθαλψη –στάση γηγενών- προσωρινή στέγαση
- Η αναμονή όσων δεν γύρισαν - Επανένωση οικογενειών
- Περιπλάνηση στην Ελλάδα-αναζήτηση εργασίας και μόνιμης εγκατάστασης
- Τι είδους αποκατάσταση βλέπουμε σε κάθε περίπτωση; Πώς συντελείται;
- Στοιχεία προσφυγικής ταυτότητας (η αίσθηση της προσφυγιάς, διαφοροποιητικά στοιχεία, σχέσεις με γηγενείς, ...)
- Η προσέγγιση των δύο ομάδων, το ρίζωμα...

Η ιστορία της Σαρούλας Σκύφτη από το Ερίκιοϊ

Ερίκιοϊ: μικρό χωριό 15,5 χλμ. ΒΔ της
Μαγνησίας και 39 χλμ. ΒΑ της
Σμύρνης

[Αύγουστος του 1922: Από το χωριό της, το Ερίκιοϊ, έφτασε με τη μητέρα της, την αδελφή της και το γαμπρό της, με τα πόδια στη Σμύρνη, κινδύνευσαν πολλές φορές από τη σφαγή, τη φωτιά, βρήκαν καταφύγιο σε καθολική εκκλησία, στην οποία ο καθολικός ιερέας ύψωσε τη γαλλική σημαία για να αποτρέψει την είσοδο των Τούρκων. Κατάφεραν πληρώνοντας Τούρκους να φτάσουν στην παραλία και να επιβιβαστούν σε πλοίο]

Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών, *Η Έξοδος. Μαρτυρίες από τις επαρχίες της κεντρικής και νότιας Μικρασίας*, τ. 1, επιμ. Φ. Δ. Αποστολόπουλου, Αθήνα, 1980, σ. 119-125.

Έφυγε το βαπόρι καμιά φορά. Μας έβγαλε στη Χίο. Ψιχάλιζε, τι να κάνουμε, όλες οι πόρτες ήταν κλειστές. **Οι Χιώτες φοβούνταν, δεν ξέρω. Κοίταγαν από πάνω.** Εμείς, για να φυλαχτούμε απ' τη βροχή, στέκαμε στα ρέχτια. Συνεννογιούμασταν πως η Χίος δεν ήταν τόπος για ν' ακουμπήσουμε. Πήραμε από ένα ψωμί, ο καθένας νοιάζονταν για τον εαυτό του. Μπήκαμε σ' ένα μπακάλικο να ψουνίσουμε, πήραμε το 'να, τ' άλλο. **Βγάλαμε να πληρώσουμε, ο μπακάλης δεν έπαιρνε τις παγκανότες, έλεγε: "Δεν περνάν αυτά τα λεφτά, δεν τα θέλω"**. Τι να κάναμε, αφήσαμε τα πράματα και φύγαμε. Όπως βγήκαμε, βρήκαμ' έναν αξιωματικό, αστυνόμο, θα σε γελάσω, κι είπαμε τι μας συμβαίνει. Φάνηκε πρόθυμος και μας είπε: "Ελάτε δω, πάμε στο μαγαζί" κι εκεί είπε του μπακάλη: "Δεν μου λες, σε παρακαλώ, γιατί δεν τα παίρνεις αυτά τα λεφτά;". Τότε γύρισε σ' εμάς: "Βάλτε τα στην τσέπη σας", μας είπε, "πάρτε και τα ψούνια. Θα στα πληρώσω εγώ", είπε του μπακάλη. "Δεν ντρέπεσαι, δεν βλέπεις το κακό που πάθανε. Δεν λες πώς τα φέρανε κι αυτά ως εδώ;". Πήραμε τα ψώνια κι άρατες! Έλα όμως που ψιχάλιζε και βράδιαζε; Στραφήκαμε στα περιβόλια, κάτω από τα δέντρα, εκεί δεν θα βραχούμε πια. Ξημερώσαμε. Σταμάτησ' η βροχή. Κουβαριασμένες η μια κοντά στην άλλη. Το πρωί τα μάσαμε πάλι και δρόμο για μέσα στη Χίο · ο ένας έλεγε να πάμε στη Θεσσαλονίκη, άλλος έλεγε θα πάμε στην Κρήτη. Τι να σου πω; **Και το καλό το θυμάσαι και το κακό πολύ!**

Πολύ καλοί άνθρωποι στη Σούδα. Μόλις μας είδαν, μαγείρεψαν σούπα με κρέας και μας μοίρασαν. Όποιος είχε τενεκεδάκι, πιάτο, κουβά, έπαιρνε και ψωμί και πήγαινε στους δικούς του, όποιος δεν είχε, έτρωγε κει δα. Ύστερα μας πήραν όλον τον κόσμο με τα κάρα και μας πήγαν στα Χανιά. Όλους όσους βγήκαμε από το καράβι. Εκεί έγινε μια επιτροπή από γυναίκες κι άντρες και μας μοίρασαν, μας στέγασαν, όπου υπήρχε άδειος τόπος. Εμάς τους πατριώτες και τους συγγενείς όλους μας βάλανε σ' ένα καφενείο του μπιλιάρδου · ήταν μιανού που 'χε φύγει στην Αμερική και το επιτάξαν. Εκεί πια θαρρείς πως ήμαστε μικρά παιδιά και παίζαμε σπιτάκια, η μια έπιασε τη μια γωνιά, τη χώρισε με καρέκλες, η άλλη την άλλη, η άλλη την άλλη κι άλλη πήρε το τραπέζι του μπιλιάρδου και το 'κανε κρεβάτι. Μια γειτόνισσα μας έφερε σφουγγαρόπανο και κουβά να καθαρίσουμε · μας πήρε στο σπίτι της να λουστούμε. Ξέρεις πώς ήμασταν; Μας έφερε πηρούνια, πιάτα, το 'να, τ' άλλο. Μείναμε οχτώ μήνες. Η επιτροπή μάς έφερε σκεπάσματα, κουβέρτες, ρούχα που μάζευε από εράνους. Όσοι ήταν λίγοι, τους δίναν όσπρια και μαγειρεύανε, όσοι ήταν πολλοί τους πήγαιναν συσσίτιο · ήταν πολύ καλός κόσμος, ήταν πολύ καλός κόσμος, μα δουλειά δεν είχε, τι να κάνουμε... Πλέκαμε νταντέλες, κάναμε μπουτουνιέρες ψευτοδουλειές. Παίρναμε λίγα, δε μας φτάναν. Ηρθε ο καιρός να μαζευτούν οι ελιές · τέλος πάντων. Γύριζαν οι χωριάτες, όπου ήταν μάζωξη από πρόσφυγες και τους λέγαν: "Άντε, θα μαζέψετε ελιές, θα φάτε, θα πιείτε, θα πληρωθείτε". "Άντε θα πάμε". Μόνο μια έγκυος και μια που δε μπορούσε, όλες οι άλλες πήγαμε. Μπήκαμε στα κάρα και πήραμε το δρόμο · ήταν μακριά, φτάσαμε νύχτα. Ούτε φως, ούτε τίποτα · ξέρεις τα χωριά. Τι να κάνουμε, αν αγαπάς. Μας χώρισαν σε δυο μερίδες · οι μισές σ' ένα αφεντικό κι οι μισές σ' ένα άλλο.

[Πέρασαν κάποιο διάστημα δουλεύοντας στα κτήματα των Κρητικών μαζεύοντας ελιές. Ξαναγύρισαν στα Χανιά και περίμεναν]

Πολλοί πήγαν στη Θεσσαλονίκη. Τους δώσαν εκεί χωράφια και σπίτια. [...] Ερχούμαστε εδώ. Βρήκαμε άλλους σε αποθήκες, δεν ξέρω τι. Η μάνα μου η συγχωρεμένη, δεν ήθελε να πάμε στη Θεσσαλονίκη. «Τι θα κάνουμε εκεί; Χωράφι εμείς θα δουλέψουμε; Θα μείνουμε.»

Αδέλφια, άντρες, όλοι ήταν αιχμάλωτοι. Πήγαμε στη Θήβα· εργαζούμασταν στα καπνά. Τρώγαμε, πίναμε, πληρωνούμασταν το καλοκαίρι. Σαν έπιασε ο χειμώνας –κάνει κρύο πολύ στη Θήβα –μάσαμε λεφτά· μπορούσαμε να νοικιάσουμε ένα σπίτι δυο οικογένειες μαζί. Συνεννοηθήκαμε είπαμε να περάσει ο χειμώνας και πάλι θα 'ρθουμε να ξαναδουλέψουμε.

Ήρθαμε εδώ, εγώ κι έν' άλλο κορίτσι. Είχαμε συγγενείς στην Αθήνα· μέναν στου Αλεπουδέλη το εργοστάσιο. Πήγα, τους βρήκα. Ψάχνουμε να νοικιάσουμε σπίτι. [...] «**Γίνεται συνοικισμός**», μου είπαν, και «**πριν τελειώσουν τα σπίτια, μπαίνουν.**» [...] Πήγαμε, βρίσκουμε την ξαδέλφη μου, είχ' ένα σπίτι μισοτελειωμένο. Κοντά μέναν πολλές πατριώτισσες. Ήταν ένα σπίτι παραπέρα, αυτό που έχω. Γράφω στη μάνα μου: «Πήραμε σπίτι στο Πειραιά, κι ελάτε γρήγορα.» Η μάνα μου απάντησε: «Τρελαθήκατε; Εμείς σε στείλαμε να νοικιάσεις σπίτι· τ' είν' αυτά που μας γράφεις» Τότες τους έγραψα πως **το σπίτι είναι μισοτελειωμένο, χωρίς πόρτες και παράθυρα και μπαίνει όποιος πρόσφυγας προφτάξει, κρεμά ένα άδειο σακί στο άνοιγμα της πόρτας, μπαίνεις μέσα κάθεσαι κι έτσι το κυριεύεις.** Κοιμόμουν στη γειτόνισσα, δεν μπορούσα να μείνω μόνη μου το πρωί πήγαινα, έβρισκα το τσουβάλι πεταμένο κι άλλους μέσα «Φύγετε, είναι δικό μου τους έλεγα. Μερικοί φεύγαν, μερικοί μέναν.

[...] Ένα άλλο πρωί ήρθαν δυο νταήδες με τα χέρια στις τσέπες κοιμήθηκαν και παρουσιάστηκαν το πρωί. Αν δεν ήταν ένα παιδί, της κουμπάρας μου αδελφός, που βγήκε στη μέση κι είπε: «Δε μου λέτε, τι θέτε εσείς εδώ, στρέψτε τη πλάτη σας» θα το 'χανα το σπίτι. Από κείνο το παιδί το ξέρω το σπίτι αυτό. Κι είμαι δωνανά μέχρι τα σήμερα.

Η ιστορία του Σωτήρη Τσούλου από το Κιουλούκι Αϊδινίου

Το Κιουλούκι (Küllük) μικρό
μικτό παραθαλάσσιο χωριό
(400 Έλληνες και 100
Τούρκους) 71 χλμ. ΝΔ του
Αϊδινίου

Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών, Η Έξοδος. Μαρτυρίες από τις επαρχίες των
δυτικών παραλίων της Μικρασίας, τ. 1, επιμ. Φ.Δ. Αποστολόπουλος, Αθήνα
1980, σ. 210.

Ήρθα στον Πειραιά. Βρήκα πατριώτες [...] Έμεινα μαζί με άλλους στις καμπίνες, στα μπάνια του Νέου Φαλήρου. Το κύμα πολλές φορές ανέβαινε και μας έβρεχε. Μαζί ήτανε και η οικογένεια της γυναίκας μου [...] η γυναίκα μου, κοπέλα τότες. Εκεί πρωτοδώσαμε λόγο.

Κατέβαινα κάθε μέρα στον Πειραιά και πήγαινα και στεκόμουνα στην Ακτή Τζελέπη. Έρχονταν τα πλοία και βγάζανε βαποριές-βαποριές τους αιχμαλώτους από τη Μικρασία.

Μια μέρα σταμάτησα έναν και του λέω: “Μήπως γνωρίζεις έναν Μανώλη Τσούλο;” Δεν προλάβανε άλλο να πούμε και πέσαμε ο ένας στα χέρια του άλλου. Ήτανε ο αδελφός μου ο Μανώλης. Με το πρώτο δεν γνώρισε ο ένας τον άλλο, τέτοια χάλια κι αλλαγή είχαμε κι οι δυο μας.

Σιγά σιγά μαζευτήκαμε όλοι, ήρθε η μάνα μου και οι αδελφάδες μου από την Κω, ήρθε κι ο άλλος αδελφός μου από την εξορία και όλοι μαζί τα μιλήσαμε κι αποφασίσαμε να πάμε στην Κρήτη. Ακούγαμε πως εκεί είναι καλύτερα. Ήτανε κι άλλοι πατριώτες μας. Πήγαμε Ηράκλειο. Εγώ έπιασα δουλειά χτίστης. Δούλευα πότε στην Κρήτη, πότε στον Πειραιά. Έμεινα από λίγο και στα δύο μέρη. Είχα δοσμένο και το λόγο μου κι όλο ερχόμουνα στον Πειραιά.

Στα 1924 αποφασίσαμε να κάνουμε γάμο. Όλα με βάσανα και με δυσκολίες. Παντρευτήκαμε σε μια μικρή παράγκα στο Νέο Φάληρο. Στην ίδια έμενε και η οικογένεια της γυναίκας μου. Χωρίσανε την παράγκα μ' ένα μπερντέ από κουρέλια και γίνανε δυο σπίτια. Στο δικό μας ίσια που χωρούσε ένα κρεβάτι μονάχα.

Ε, σιγά-σιγά φτούρησε η δουλειά των χεριών μας και σπίτι αποχτήσαμε και οικόπεδα αποχτήσαμε και κόρες παντρέψαμε.

Από το 1928 είμαστε εγκατεστημένοι εδώ στην Κοκκινιά.

Η ιστορία της Σοφίας Μεταλλείδου ή Μαδενλόγλου

Το Ουλαγάτς (Uluagaz) βρίσκεται 23 χλμ. ΝΔ της Καισάρειας και 16 χλμ ΒΔ της Νιγδής. Είχε 398 Έλληνες και 250 Τούρκους.

Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών, Η Έξοδος. Μαρτυρίες από τις επαρχίες της κεντρικής και νότιας Μικρασίας, τ. 2, επιμ. Γ. Μουρέλος, Αθήνα 1982, σ. 232.

Αρχή του Αυγούστου στα 24 έφυγε το Σεμέντερε και το Κίτσαγατς. Κι εμείς το ξέραμε πως θα φύγουμε. Γιατί άργησε το δικό μας χωριό κι έφυγε τελευταίο δεν ξέρω.

Έβγαινε ο Αύγουστος, μέρα Παρασκευή ήτανε, που μπήκαμε στους αραμπάδες και όλο το χωριό άδειασε από τους χριστιανούς. **Λίγα πράγματα πήραμε μαζί μας. Κάτι ρούχα, κανένα χαλί, λίγα μπακιρικά, στρώματα και τέτοια. Μπόγους τα κάναμε.**

Χρήματα δεν άφηναν να πάρεις. Φλουριά όμως όσα είχαμε τα πήραμε. **Τ' άλλα τα δώσαμε για ένα κομμάτι ψωμί στους Τούρκους. Εκείνοι, και μάλιστα οι Τουρκάλες, πολύ λυπήθηκαν που φεύγαμε.** Έκλαιγαν μαζί μας και ως τους αραμπάδες που ανεβαίναμε έρχονταν από πίσω μας και μας αγκαλιάζανε και μας φιλούσανε. Να ξανάρθετε, λέγανε. Εμείς άλλους δε θέλουμε. Εσείς είστε δικοί μας.»

Στους αραμπάδες μέσα φορτώσανε κάσες μεγάλες μ' όλα τα πράγματα της εκκλησίας, εικόνες, καντήλια, ευαγγέλια.

Βγήκαμε στο Ουλούκισλα, μπήκαμε οι πιο πολλοί πρώτη μας φορά σε τρένο, περάσαμε απ' το Γένιτζε κι ύστερα τραβήξαμε όσια όλο με το τρένο για τη Μερσίνα. Εκεί είδαμε πρώτη φορά τη θάλασσα. Γέροι άνθρωποι και δεν ξέρανε τι είναι θάλασσα. Τα παιδιά σαστίζανε που τη βλέπανε και κλαίγανε.

Εκεί ήτανε όλα γεμάτα. Θέση να κοιμηθείς δεν είχε. Όλοι περιμένανε να μπουνε σε βαπόρι να φύγουμε για την Ελλάδα. Μας βάλανε να κοιμηθούμε σε μια εκκλησία μέσα. [...] Δεκαπέντε μέρες μείναμε εκεί μέσα και ύστερα ήρθε ελληνικό βαπόρι, το «Μαϊάνδρος» και μας βάλανε μέσα. Εισιτήριο δε βγάλαμε. Δωρεάν ήτανε. Μέσα στο βαπόρι είχε και Χασακοϊλήδες και Μιστιλήδες και από το Σουβερμέζ. Σαν σαρδέλες ήμασταν, πολλοί είχαν αρρώστια, και δυο πεθάνανε στο δρόμο και τους πετάξανε στη θάλασσα.

Βγήκαμε στον Πειραιά και όλους μαζί μας πήρανε και μας πήγανε στον Άι-Γιώργη, στο Κερατσίνι. Είπανε έχουμε αρρώστια και θα μείνουμε καραντίνα. Πρώτο πρώτο μας κούρεψαν τα μαλλιά μας, άντρες, γυναίκες, παιδιά, όλους. Αυτό πολύ μας κόστισε. Άσκημο πράμα μόλις πατήσαμε στην Ελλάδα να μας δεχτούνε έτσι! Και στον Άι-Γιώργη πολύ υποφέραμε. Και πείνα είχαμε, το φαΐ λίγο κι άσκημο, κι αρρώστια πολλή. Κάθε μέρα πεθαίνανε άνθρωποι. Κλαίγαμε νύχτα μέρα κι όλο μπροστά μας είχαμε τον τόπο μας και τα σπίτια μας, που αφήσαμε. Καλύτερος είναι ο Τούρκος, λέγαμε.

Ενάμισο μήνα μείναμε και ύστερα μας ανεβάσανε σε φορτηγό τρένο και μας πήγανε στη Μακεδονία.

Εγώ ήμουνα με τη μητέρα μου και την αδελφή μου, άρρωστες και τις δύο. Μαζί μ' άλλους δικούς μας πατριώτες μας πήγανε κοντά σ' ένα μικρό μέρος, επάνω στη θάλασσα, στις Ελευθερές. Εκεί μας έβαλαν και μείναμε μέσα σε παράγκες. Τα σανίδια αραιά αραιά ήταν κι έμπαινε η βροχή και το κρύο μέσα. Νοέμβριος μήνας ήτανε κι έβρεχε συνέχεια. Δώδεκα μέρες μείναμε και μας πήγανε με κάρρα στο Πράβι. Εκεί μας έβαλαν σε σχολεία μέσα να μείνουμε. Δυο χρόνια μείναμε στο Πράβι. Στο τέλος του δεύτερου χρόνου ήρθανε επιτροπές και μας γράψανε και μας στείλανε στην Ποδογώριανη. Εκεί μας δώσανε σπίτι και κατοικήσαμε και μικρό κλήρο για να καλλιεργήσουμε. Εγώ είχα άρρωστη μητέρα και άρρωστη αδελφή μαζί μου. Πού να τα βγάλω πέρα. Τότε γράψαμε και ήρθε ο μεγαλύτερος αδελφός μου απ' την Πόλη. Αυτός εγκαταστάθηκε στην Καβάλα, στο συνοικισμό 500, και μας πήρε κι εμάς κοντά του. Η μητέρα μου και η αδελφή μου μέσα σ' ένα χρόνο πέθαναν.

Εγώ παντρεύτηκα το Νικόλα Μαντενλόγλου ή Μεταλλείδη κι έμεινα στα 500. Κάναμε κόρη, την παντρεύσαμε, κάναμε εγγόνια, και η δυστυχία από πάνω μας δεν έφυγε.»

Η ιστορία της Μαριάνθης Καραμουσά από το χωριό Μπαγάρασι κοντά στα Σώκια

Το Μπαγάρασι (Bagarasi) ήταν χωριό με 2.500 κατοίκους (1.500 Έλληνες και τους υπόλοιπους Τούρκους), 14 χλμ. από τα Σώκια και 30 ΝΔ του Αϊδινίου)

Η Έξοδος, Μαρτυρίες από τις επαρχίες των δυτικών παραλίων της Μικρασίας, τ. 1, ό.π., σ. 193-195

Την άλλη μέρα του Φωτός, Ιανουάριο του 1923, πρωτοβγήκαμε στην Ελλάδα. Μόλις βγήκαμε, περιμένανε κυρίες και μας μοιράσανε ψωμιά και τυριά. Την ίδια μέρα μας βάλανε στο τρένο και μας πήγανε στην Τρίπολη. Τις δύο πρώτες βραδιές μείναμε μέσα στην Τρίπολη. Κοιμηθήκαμε μέσα στην εκκλησία του Άη-Βασίλη. Εκεί ήρθανε και μας είδανε διάφοροι ντόπιοι και μας είπανε άμα θέλουμε δουλειά θα μας βοηθήσουνε. Όπου έβρισκε δουλειά η κάθε γυναίκα πήγαινε. Στα χωράφια, σε σπίτια να υπηρετεί. Και τα παιδιά μας μπήκανε σε δουλειές.

Κι εγώ έρημη ήμουν κι είχα και τρία παιδιά μαζί μου. Μπήκα στο σπίτι ενός οδοντογιατρού και υπηρέταγα από το πρωί ως το βράδυ. Τα αγόρια μου, το ένα μπήκε σε φούρνο, το άλλο σ' ένα μπακάλη κι έκανε θελήματα. Μόνο το κορίτσι, η Ελένη έμενε στο στρατώνα και μας περίμενε να γυρίσουμε το βράδυ όλοι.

Στου οδοντογιατρού που δούλευα, πήρανε τα ονόματα του αντρός μου και του γιου μου και τα δώσανε, ώστε, άμα έρθουνε, να βρεθούμε. Σιγά σιγά άρχισαν να γυρίζουν οι αιχμάλωτοί μας. Επτά μήνες ύστερα από μας ήρθε στην Ελλάδα και ο γιος μου.

Ένα πρωί εκεί που δούλευα, στου γιατρού, ήρθανε και μου κτυπήσανε το τζάμι και μου λένε, ήρθε ο γιος σου. Αυτοί είχανε γράψει και σ' αυτούς ειδοποιήσανε. Σε λίγες μέρες ήρθε το παιδί και με βρήκε στην Τρίπολη. Όταν με είδε δε με γνώρισε. Μου είπε κι εκείνος την ιστορία του και τα βάσανά του, του είπα κι εγώ τα πάθη μας. [...] Το παιδί ήταν εσαλωλό στην αρχή Σιγά σιγά συνέφερε λίγο. Γράψανε στον παπά τον αδελφό μου που έμενε στην Καστοριά κι αυτός έστειλε εφτακόσιες δραχμές. Ο γιος μου ήρθε στην Τρίπολη για να μας πάρει να μείνουμε όλοι στην Αθήνα. Εγώ δεν το πολυήθελα. Δέκα μέρες έμεινε ο γιος μου στην Τριπολη και φύγαμε όλοι μαζί με το τρένο. Άμα βγήκαμε στον Πειραιά, δεν είχαμε πού να μείνουμε. Δυο νύχτες κοιμηθήκαμε στο σταθμό, στο ύπαιθρο.

Τρέξαμε πήγαμε στα Υπουργεία και τότες μας πήρανε και μας βάλανε στο εργοστάσιο του Στρίγγου, σε κάτι αποθήκες μέσα, στον Πειραιά. Εκεί ήτανε και άλλοι πρόσφυγες, από της Σμύρνης τα μέρη όλοι.

Έξι μήνες μείναμε μέσα εκεί. Κακήν κακώς, μην τα ρωτάς, πώς ζούσαμε. Έφτασε ο δεύτερος χρόνος της προσφυγιάς. Ήμαστε στα 1924 κι ακούσαμε πως γίνονται συνοικισμοί, για να κάτσουμε εμείς οι πρόσφυγες στον Ποδονίφτη [=Νέα Ιωνία], τους Ποδαράδες [=Περισσός], στην Κοκκινιά.

Τότε ξέρεις πώς πιάνανε τα σπίτια στους συνοικισμούς; Πήγαινες εκεί και κρεμούσες ένα τσουβαλάκι ή ό,τι είχες σ' ένα δωμάτιο και το σπίτι ήτανε δικό σου. Ατέλειωτα ήταν ακόμη· κεραμίδια δεν είχανε, πόρτες δεν είχανε, παράθυρα δεν είχανε. Και μερικά που είχανε πόρτες και παράθυρα πηγαίνανε άλλοι τη νύχτα και τις βγάζανε και ανάβανε φωτιές να ζεσταθούνε, να μαγειρέψουνε. Δυο χρόνια ύστερα που φτάσαμε εμείς στην Ελλάδα ήρθε και μας βρήκε στην Κοκκινιά και ο άντρας μου. Αυτός ήρθε από τους τελευταίους αιχμαλώτους γιατί, επειδή ήτανε τεχνίτης, τον κρατούσανε και τους δούλευε.

Δουλέψαμε, κουρασθήκαμε και κάναμε και σπίτι κι αναστήσαμε τα παιδιά μας και δουλέψανε κι εκείνα· κι εδώ θα τελειώσουμε τη ζωή μας. Τα βάσανά μας ποτέ δε θα φύγουνε από μέσα μας.

Η ιστορία της Χρυσάνθης (Ζεμπεκάκη) Εμμανουήλ -- Τζανοπούλου

Η Μάκρη της Μικράς
Ασίας είχε 3.000 Έλληνες
σε σύνολο 6.500 κατοίκων
Το Λεβίσι απέχει 8 χλμ.
νότια της Μάκρης
(Φετίγιε).

Μαρία Σωρού, *Πρόσφυγες στο Μεραμπέλλο (1914-1940)*, Δήμος Αγίου Νικολάου, 2008, σ.
243-246.

- [Μετά από περιπλάνηση, έφτασαν στην Ιεράπετρα, στην Κρήτη]

Στο Μοναστηράκι εγκατασταθήκαμε τρεις οικογένειες. Του Σταύρου του Κιουλμέτη, του Βασίλη του Μηλιού (εφτά παιδιά) κι εμείς.

[Μαρία]: Εκεί εγκαταστάθηκαν και εκεί τους έδωσαν σπίτι, το οποίο το έφτιαξαν οι ίδιοι γιατί ήταν παραμελημένο. Εκεί τους έδωσαν και κτήματα και χωράφια και ελιές. Οι περισσότερες ελιές ήταν, βέβαια, καμένες, γιατί τις έκαιγαν οι χριστιανοί για να μην ξαναγυρίσουν οι Τούρκοι. Έχουμε ένα χωράφι που το λένε οι «βλαστοί», γιατί από τις ελιές τις καμένες ξεπεταχτήκανε καινούργιοι βλαστοί και το ονόμασαν έτσι και το χωράφι.

Οι περισσότεροι στο Λιβίσι ήτανε χτίστες και γνωρίζανε αυτό το ειδικό χτίσιμο, που κάνανε στο Λιβίσι. Και πολλοί συνεχίσανε εδώ την ίδια δουλειά.

[...] Τον πρώτο καιρό οι ντόπιοι, όταν μας βλέπανε, εφεύγανε, δεν εθέλανε ούτε αν έχουνε σχέσεις μαζί μας. Ενομίζανε ότι είμαστε, δεν ξέρω τι.... Είμαστε ξένοι. Κι όταν μας βλέπανε φωνάζανε στα παιδιά τους:

-Ελάτε μέσα, ελάτε μέσα. Ήρθανε τα προσφυγκάκια απόξω.

Και όταν η μάνα μου ή οι άλλοι οι δικοί μας θέλανε να κάνουμε καμιά δουλειά, να ποτίσουνε ή κάτι άλλο εφωνάζανε:

-Οι προσφυγαράδες ήρθανε και μας πήρανε το νερό. Επήρανε και τα χωράφια μας οι προσφυγαράδες. Να δούμε πότε θα φύγουνε, πότε θα φύγουνε, να ξεκουμπιστούνε, να ξεκουραστούμε.

Όταν ήθελε μαλώσουνε οι πρόσφυγες με κάποιον, μας ελέγανε:

-Δεν πάτε στο διάολο, ανεμαζωξάρηδες.

-Κι εμείς είμαστε χριστιανοί, έλεγε η μάνα μου.

Λες κι είναι τάρα η ώρα που τα ακούω και τα λέγανε. Στο σχολειό όμως οι δάσκαλοι προσέχανε πολύ.

Το Πάσχα ανεβαίνανε όλοι οι συγγενείς από την Ιεράπετρα στο χωριό. Καθόντανε όλοι μαζί, γλένταγαν, γελοούσαν και η γιαγιά μου τους προσκαλούσε και τους άλλους χωριανούς:

-Ελάτε, μαρή, ελάτε!

Και σιγά σιγά συνηθίσανε ο ένας τον άλλο και γίνανε γάμοι, συντεκνιές

Η ιστορία της Μαρίας Κάργατζη-Κυρατζή από τα Αλάτσατα

Τα Αλάτσατα ,στη Χερσόνησο της Ερυθραίας της επαρχίας της Σμύρνης (50 χλμ δυτικά της Σμύρνης) είχε πριν από το 1922 σχεδόν αμιγώς με Ελληνικό Ορθόδοξο χριστιανικό πληθυσμό.

Μαρία Σωρού, *Πρόσφυγες στο Μεραμπέλλο (1914-1940)*, Δήμος Αγίου Νικολάου, 2008, σ. 232-233.

Εκάνανε μια επιτροπή και δηλώνανε τι είχε ο καθένας κι εμοιράσανε. Κι κάμανε χαρτιά και μας πήγανε στην Κριτσά. Δεν μας επήγανε εκεί που ήτανε τα τουρκικά, όπως πήγανε την κουνιαδά μου. Οι Κριτσώτες δεν μας θέλανε. Μας φωνάζανε **Τουρκόσποροι!** Μα εμείς τουρκόσποροι δεν είμαστε! Σαν εμάθανε πως ήθελαν [να] πάνε οι πρόσφυγες στο Θεολόγο επήγανε και εμαζώζανε τσ'ελιές. Άλλες τσι μαζώζανε κι άλλες τσι κόψανε άλλες τσι πήρανε, για να μη βρίσκομε εμείς. Μα είχαμε κι εμείς στη Μικρά Ασία. Είχαμε αμπέλια, είχαμε χωράφια. Όταν πήγαμε, δεν είχε δρόμο, μόνο ένα μονοπάτι. Τα κελιά μας τα κάμανε σπίτια. Όλα ήτανε με το χώμα στεγασμένα. Κι ήτρεχε το νερό, όταν έβρεχε κι έκανε κόλυμπο μέσα. Και μεις είμαστε ξυπόλητοι, γδυμνοί, εκατομμύρια αγκάθια στα πόδια μας! Ξυπόλητοι μ'ένα κουρέλι! Πώς εζήσαμε; Επηγαίναμε, βέβαια, και στο χωριό όπου ήτανε μια κυρία κι αγοράζαμε το λάδι. **Κι ερχόντουσαν οι Κριτσώτες και παίρνανε τσι ντομάτες, πατάτες, μαρούλια. Και πηγαίναμε και δεν βρίσκαμε τίποτα. Όχι όλοι, βέβαια! Είχε και καλούς, είχε και κακοί. Να μην κατηγορούμε!** Εφτά-οκτώ οικογένειες είμαστε στο Θεολόγο. [...] Μετά, για ένα φεγγάρι εκατεβήκαμε στην Κριτσά. Με νοίκιο, εκεί κοντά στον Άγιο Παντελεήμονα, για να πηγαίνουνε τα παιδιά στο σχολείο. Πιο μεγάλη από 15 χρονών ήμουνα, όταν παντρεύτηκα. Ο άνδρας μου αγάπανε μια Κριτσώτισα. Και μια βραδιά που πήγε να τη δει ήτανε εκεί μια άλλη γειτόνισσα και του λέει: Η κόρη με τη μάνα μαλώνουνε και η μάνα της λέει: -Μωρή, αυτό τον πρόσφυγα θα πάρεις; Και ξέρεις αν είναι Τούρκος και δεν είναι χριστιανός; Αυτά λέγανε κι ας τον ελέγανε Μανόλη. Και του λέει τότε ο πεθερός μου, όταν του είπε αυτά: -Παρά να σε λέει Τούρκο, δεν έρχεσαι να πάρεις τη Μαρία, που είμαστε επαέ μια πόρτα κι είναι ορφανή και θα κάμεις μιστό; Ο πεθερός μου μ'αγάπανε αλλά με την πεθερά μου δεν τάχαμε στα καλά. Δε με ήθελε, επειδή ήμουνα φτωχή και είμαστε και πέντε παιδιά. Σ'ένα σπίτι μικρό, ένα δωμάτιο που είχενε μόνο την παρασιτιά στη γωνιά. Ασοβάντιστο και άβαφο. Είχαμε και πεντέξι πιάτα χωματένια, που τα πλύνανε χωρίς σαπούνι!».

«Μας φώναζαν **πρό-σφιγγες, τουρκόσπορους, ακρίθ-δ-ες, συμμαζώματα**. Μας πετούσαν τα παιδιά τους πέτρες και μας γάβγιζαν τα σκυλιά τους στα στενοσόκακα. [...] **Νόμιζαν ότι τους παίρναμε το ψωμί από το στόμα. Είχαν και κάποιο δίκιο. Ήταν φτωχοί. Εμείς ήμασταν φτωχότεροι**». [Χ. Σαραβέλη]

«Βγαίναμε στα χωράφια να ζητήσουμε μεροκάματο. Πηγαίναμε στους επιστάτες, Μας έπαιρναν στο μεροκάματο και μας έδιναν τα μισά λεφτά από εκείνα που έδιναν στους ντόπιους. Και μετά οι ντόπιοι εργάτες μας έβριζαν και μας έδιωχναν. Αλλά αυτοί είχαν σπίτι να μείνουν, ρούχα να φορέσουν, παπούτσια για τα απιδιά τους. Εμείς τίποτε. **Όσα και να μας πλήρωναν δεν λέγαμε όχι**» [Ν. Παπαρίσβας]

«Είχαν μαντρώσει τα τουρκικά τσιφλίκια. Είχαν ανοίξει και τα σπίτια Τούρκων κι έμεναν μέσα νέοι μπέηδες αυτοί. Κι εμείς που μέναμε στους στάβλους, τι έπρεπε να κάνουμε; **Να μη ζητήσουνε αυτά που μας ανήκαν; Να, γιατί είχε ανάψει ο καβγάς ανάμεσα σ' εμάς που ήμαστε ξυπόλητοι και σ' αυτούς που 'θελαν το περισσότερο. Και δεν ήμαστε αίτιοι καθόλου εμείς γι' αυτό** [Ε. Δαδιώτης]

«Βάζαμε κατσαρόλα, **στρώναμε τραπεζομάντηλο και ξέραμε και τα μαχαιροπίρουνα. Ένα μεταξωτό πάπλωμα έφερε η μητέρα μου και τ' ασημένια της μαχαιροπίρουνα**. Κι άφησε πίσω της πράγματα μέγιστης αξίας αλλά τι να πρωτοσκεφτείς. “Πρώτα τα χρειαζούμενα για να ζήσουμε ανθρώπινα” μας έλεγε» [Φ. Μαστιχιάδης]

«**Υπήρχαν μέρες που δεν είχαμε να φάμε. Αλλά τα βράδια βγαίναμε και τραγουδούσαμε και γινόταν κέφι**. Κι έλεγαν οι ντόπιοι: “Για δες τους, Πεινάνε και τραγουδάνε”. Και πώς αλλιώς θ' αντέχαμε τη ζωή του πρόσφυγα που μας φόρτωσαν οι ντόπιοι; [Ε. Παπαδημητρίου]

[Άννα Παναγιωταρέα, *Κυδωνιάτες αστοί και πρόσφυγες*, Θεσσαλονίκη 1994]

Ερωτήσεις

- Χαρακτηριστικά της ζωής των προσφύγων στη διάρκεια του Μεσοπολέμου. Ποια είναι αυτά;
- Σχέση με γηγενείς ανταγωνισμός σε ποιους τομείς
- Στοιχεία προσφυγικής ταυτότητας

Συμπεράσματα-Απαντήσεις στα αρχικά ερωτήματα

ΑΝΑΧΩΡΗΣΗ

ΤΑΞΙΔΙ

ΑΦΙΞΗ

ΠΡΩΤΗ ΠΕΡΙΘΑΛΨΗ

ΠΕΡΙΠΛΑΝΗΣΗ ΑΝΑ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

ΑΣΤΙΚΗ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

ΣΧΕΣΕΙΣ ΜΕ ΓΗΓΕΝΕΙΣ

ΕΝΤΑΞΗ/ΕΝΣΩΜΑΤΩΣΗ

ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΗ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ